

Dilrə MƏMMƏDOVA

ABDULLA ŞAİQ -130

ABDULLA ŞAİQİN ƏSƏRLƏRİNDƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİYİN TƏRƏNNÜMÜ

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri də Abdulla Şaiqdır. Bu il bu böyük sənətkarın anadan olmasının 130 illiyi tamam olur. Onun çoxcəhətli yaradıcılığı haqqında müxtəlif illərdə məqalələr yazılsa da, monoqrafiyalar çap olunsada, hələ də diqqətdən yayınan, lazımcına tədqiq olunmayan əsərləri az deyil. Bu yazıda biz A.Şaiqin kiçik həcmli pyeslərindən və dərslik müəllifi kimi fəaliyyətindən söz açacağıq.

Kiçik həcmli səhnə əsərlərinin yaranması Azərbaycanda XIX yüzilin sonlarından başlayır. Qısa, yığcam şəkildə olan, zamanın ümdə məsələlərinə toxunan, bəzən meza, zarafat səciyyəsi daşıyan, bəzən kəskin, bəzən də romantik ruhlu bu cür əsərlər mühüm, ictimai-siyasi əxlaqi ideyalar aşılması ilə diqqəti çəkir. Ədəbiyyatımızda realist kiçik pyeslərin ilk nümunəsi dramaturq Nəcəf bəy Vəzirovun "Ev tərbiyəsinin bir şəkli" (1875) məzhəkəsidir. XIX yüzilin sonu, XX yüzilin əvvəllərindən başlayaraq dramaturqlardan N.Vəzirovun "Dələduz", E.Sultanovun "Sənəm" ("Tatarca", 1882), Ə.Goraninin "Qocalıqda yorğalmaq" (1892), S.M.Qənzadənin "Dursunəli və ballıbadı" (1896-1897), C.Məmmədquluzadənin "Çay dəstgahi" (1889), "Kamança" (1920), Ə.Haqverdiyevin "Millət dostları" (1905), S.S.Axundovun "Türk birliyi" (1906), R.Əfəndiyevin "Saqqalın kəraməti" (1909), A.Şaiqin "Gözəl bahar" (1910), "İntiqamçı xoruz" (1912), "Danışan kukla" (1912) və b. kiçik həcmli pyesləri dramaturgiyamızı sağlam ideya, məzmun və forma cəhətcə zənginləşdirmiş, ədəbiyyatımıza bir sıra diqqətəlayiq, mənalı və yaddaqalan obrazlar gətirmişdir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından olan, müxtəlif janrlarda əsərlər yazan Abdulla Şaiqin "Gözəl bahar" (1910) kiçik həcmli pyesi ilə Azərbaycan uşaq teatrının əsası qoyulmuşdur. Azadlığın rəmzi kimi təsvir edilən "Gözəl bahar" menzumu pyesi yarandığı gündən məktəb səhnələrində, uşaqlar tərəfindən tez-tez oynanılmış, ədəbi ictimaiyyət tərəfindən rəğbətə qarşılanmışdır. Ədəbiyyatşünas Firudin bəy Köçərli bu pyesin əlyazmasını oxuyub və müəllifə göndərdiyi 1911-ci il, 14 iyun tarixli məktubunda yazırdı: "Bir pərdədə "Bahar xanım" ünvanına yazdığınız mənzumə bəd deyil. Ondan yaxşı opera əmələ gələr. Keçən sənə mən Tiflisdə padşahlıq teatrında bunun mislini gördüm. Sizin yazdığınız hekayə dəxi də gözəldir və belə zənn edirəm ki, ondan gözəl opera çıxar. Bu barədə Üzeyir bəy Hacıbəyov ilə məsləhət ediniz".

"Gözəl bahar" səhnəciyinə tamaşa edən vaxt çar məmuru onun məzmunundan narazı qalmış, öz idarəsindəki müfəttişə bu barədə mənfə münasibətini bildirmişdir. Abdulla Şaiq özü bu barədə yazırdı: "Tamaşa çox maraqlı keçdi. Tamaşaya çağınılmış

ikinci gimnaziyanın müdiri bizim müdürə: "İnqilabi ruhda yazılmış belə əsərləri oynamağa nə üçün izin verirsiniz?" - deyə etiraz etmişdi".

"Gözəl bahar" kiçik həcmli menzumu pyesi rəmzi mənə daşıyır. Burada bir tərəfdən istibdadı, müləqqiyəti təmsil edən qara qüvvələr; - Qış, Boran, Külək, Bulud, ikinci tərəfdə azadlığı təmsil edən gözəl Bahar, Günəş, Su, Torpaq, Qaranqış, Bülbül obrazları durur. Əlbəttə, ilin bütün fəsiləri faydalıdır, hər fəslin öz gözəlliyi, öz hüsnü vardır. Lakin xalq arasında, şifahi və yazılı ədəbiyyatda bahar fəslə, fəsilənin ən gözəli, ən yaraşığı hesab olunmuş və ən yaxşı sözlər, nəğmələr də bahara qoşulmuşdur:

*Üçü bizə yağdır,
Üçü cənnət bağıdır,
Üçü yığıb gətirər,
Üçü vurub dağıdır.*

Burada da qış "yağı", bahar "cənnət bağı" kimi təqdim edilir. A.Şaiq də bu kiçik həcmli "Gözəl bahar" adlı menzumu pyesində əsrlərdən günümüzə gəlmiş bu fikrə əsaslanaraq, Baharı həm də azadlıq rəmzi kimi təsvir etmişdir. Pyesdəki azadlıq ideyasının bədii həlli də diqqəti çəkir. Şərqdə, o cümlədən, Azərbaycan ədəbiyyatında həyatın dörd qüvvəyə əsaslandığı göstərilmişdir. Bunlar torpaq, günəş, hava və sudur. Əgər bunlardan biri olmasa, həyat da, yaşayış da olmaz. Pyesdə Baharı insanı, bəşəriyyəti, azadlığı təmsil etdiyi kimi, ona xidmət edən dörd əsas qüvvə: Su, Yer, Günəş və Yel onun xidmətində durmağı özlərinə şərəf bilirlər. Əsərdə yazıçı təbiət hadisələri ilə cəmiyyət hadisələrini çox ustalıqla əlaqələndirmişdir. Başqa pyeslərində olduğu kimi, bu pyesində də yazıçı xalq yaradıcılığından, xalq nəğmələrindən məharətlə istifadə etmişdir. A.Şaiqin "Gözəl bahar" pyesi haqqında Azərbaycan ziyalları tərəfindən çoxlu tərif və təşəkkür eşidildi. Bu pyes əvvəlcə bir pərdəli, kiçik həcmli yazılsa da, ədib sonra əsərə bir pərdə də əlavə edərək, 1912-ci ildə ayrıca, kitabçaya şəkildə çap etdirdi. Sovet dövründə A.Şaiq əsərə bir pərdə yəna əlavə edib, onu üç pərdəli bir pyes etmiş və Firudin bəy Köçərliyə məsləhətli ilə "Gözəl bahar" adında uşaq operasının librettosunu da hazırlamışdır. Yazıçı pyesə uşaqların sevdiyi "Can gülüm, can, can" qələbə mahnısını da əlavə edib, əsəri daha da maraqlı və məzmunlu etmişdir.

A.Şaiqin əsərlərinin əksəriyyətinin mövzusu folklor motivlərindən alınmışdır. O, "Aydoğdu" (1911-1912) kiçik həcmli pyesini "Dad Xanpərinin əlindən", "Fatma gəldi, qaç" xalq nağıllarının mövzusu əsasında işləmiş və orada bir neçə obraz yaratmışdır. Ədib əsəri əvvəlcə, əsas surətini adı ilə Zaqquma adlandırsa da, sonralar onu müsəbət obraz olan Aydoğdu ilə əvəz etmişdir. Pyesin əsas qəhrəmanı olan Aydoğdu, arvadı qəddar Zaqqumədən çox qorxub çəkinir. O, get-gedə acizləşir, başqasının köməyinə möhtac olur, evini, ailəsini atıb, dağlara-dağlara düşən və öz dərdini dil-dil deyib ağlayan bir tipə çevrilir. Əsərin finalında Aydoğduya xoş günün qapısını açan, onu əzbəddən qurtarmaq istəyən əjdaha özü də pis nəfəslə, qəddar qadınla bacara bilmir və Zaqqumənin qorxusundan baş götürüb qaçır. Nağıldakı gözəl və mənalı məzmun pyesdə bir qədər zəif təsvir olunmuşdur. A.Şaiq özü də bu əsərin bədii cəhətdən zəif olduğunu nəzərə alaraq, hələ onun çapını da məsləhət bilməmişdir. Pyesi ilk dəfə 1968-ci ildə Abdulla Şaiqin oğlu akademik Kamal Talibzadə ədibin əsərlərini beş cildliyinin ikinci cildinə daxil etmişdir.

Nakam məhəbbətə həsr olunan "Şair və qadın" (1911) adlı kiçik həcmli dramatik poemada məhəbbətə mürəddər, bədbin münasibət hiss olunur. Əsərin əlyazmasının başlanğıcında nəsrli iki səhifəyə yaxın ön söz verilmişdir. Romantik ruhlu bu parça pyesin ümumi məğzini açılmasına yönəlmişdir. Əsərin qəhrəmanlarından biri olan qadın, təbiətin gözəl çağında gülün üstünə qonmuş kəpənəyi tutmaq istəyir, lakin kəpənək cəld uçub gedir. Qadının qəmli halda dediyi: "Dünyada sevdiklərimdən

istehza və nifrətdən başqa bir şey qismət deyilmiş"- sözləri əsərin faciəvi sonluğuna bir işarədir. Pyesdə iştirak edən surətlər öz yaşayışlarından, cəmiyyətdən, ətraf mühətdən əlini üzmüş, hamıdan ayrılmış adamlardır. İyirmi beş yaşlı şair, ədibin dili ilə desək, "Xəyalpərvər, sövdəməcaz bir gəncdir". İyirmi iki yaşlı qadın isə "ruhnəvaz, həssasdır". Bundan başqa, pyesdə pərişan saçlı, əsmər çöhrəli cazibədar bir qadın kölgəsi də təsvir olunur. Bu qadın kölgəsi, şairin ilk eşqi və çox sevdiyi, bu yaxınlarda vəfat etmiş sevgilisi. Şairin də, qadının da məhəbbətdə bəxti gətirməmişdir, hər ikisi həyatından narazıdır. Şairin sevgilisi çox erkən vəfat etmiş, qadının sevgilisi isə ona xəyanət edib, atmış, başqaşı ilə getmişdir. Onların hər ikisi ayılı gecədə, hər tərəfi yaşıl ağaclar, qayalar, qocaman dağlar, yaşıl otlar, sarmaşıqlar və yabançı çiçəklərlə əhatə olunmuş coşqun bir dərədə görüşüb, hər iki gənc sevdiklərindən ayrıldıqları üçün özlərini bədbəxt və kimsəsiz sayır, qüssələnilir. Qadın dərdini qəmli-qəmli şairə danışır, bütün insanları vəfasızlıqda, xəyanətdə təqsirləndirir, şair də onu diqqətlə dinləyir və qadının sözlərinə haqq qazandıraraq, bizdən gözlərinə görünən sevgilisinin kölgəsi arxasında düşərək səhnədən uzaqlaşır. Məşədə, təbiət qoynunda yalnız qalan qadını qorxudan vahimə basır, o, daha dəhşətli bir qərar qəbul edir və

*Əlvida, ey səfil həyat, əlvida!
Ram olmaram sənə, heyhat, əlvida!*

deyərk, intihar edir.

Pyesdə təsvir olunan hər iki gəncin sarsıntından, ilk məhəbbətlərinin nakamliyi ucundan çıxış yolu tapmayaraq, özlərini həlak etmələri A.Şaiqin romantikasından irəli gəlir. Bu cür mücərrəd romantik baxışa A.Şaiqin yaradıcılığının ilk dövründə, arasıra təsadüf olunur. 1914-cü ildə onun qələmə aldığı "İdeal və İnsanlıq" adlı bir pərdəli, kiçik həcmli pyesində isə yazıçı simvolizm müraciət edərək, İnsanlıq, İdeal, Ədalət, Mərhəmət kimi müsbət "obrazları", Zülm, Fəlakət, "Şeytan" kimi mənfi "tiplərə" qarşı qoyur. Pyes ilk dəfə müharibə əllərinə kömək üçün buraxılan "Qardaş köməyi" toplusunda (1914) çap olunmuşdur. Bu topluda birinci dünya müharibəsinin törətdiyi fəlakət və müsibətlər tənqid və ifşa edilib. "İdeal və İnsanlıq" pyesinin mövzusu da bu məsələyə həsr edilmişdir. "Gözəl Bahar" pyesində olduğu kimi, burada da iki cür obrazlar ələmi ilə üzlaşir: Yaxşılar, alicənablar, insanlığın yüksəlişinə xidmət edənər (İnsanlıq, İdeal, Vəcdan, Ədalət, Mərhəmət, Səadət) və pislər, nanəciblər, şər əməllərlə fəxr edənər (Fəlakət, Zülm, Şeytan). Pyesin qəhrəmanlarından, "On iki yaşında nuranı bir uşaq" olan İdeal bəşəriyyətə sülh, əminamanlıq arzuladığı halda, özü sağlam deyil, xəstədir. Onun anası İnsanlıq isə alicənab, ürəyiyumşaq, rəhmli və mərhəmətli bir qanıdır. O, oğlu İdeali xəstəlikdən sağaltmaq, ayağa qaldırmaq istəşə də, qara qanadlı, çirkin və qorxunc simalı "qüvvələr" Fəlakət, Zülm, Şeytan ona bu xeyrixah işdə mane olur, bu şər qüvvələr İdeali sağalmağa qoymurlar. Pyesdə "ağ qanadlı, təmiz, ağ paltar geyinmiş nurani simalı gəncər" - Vəcdan, Ədalət, Mərhəmət, Səadət onların köməyinə gəlir, qara qüvvələri səhnədən qovurlar, lakin həyatda hər şeydən, hamıdan ümidini və inamını itirmiş olan İdealın üreyi açılmır, asısına deyir:

*Yer-göy bütün atəş, dumandır, qandır,
Zülmün dəmir pəncəsi hökmrandır.
Vuran, boğan, ölən, ezən, əzilen,
Qovan, qaçan, düşən, kəsən kəsilen.*

İdealın dili ilə deyilən, ümumiləşdirilmiş qayə bundan ibarətdir ki, yer üzərində törənən dəhşətlərə, fəlakətlərə səbəb insanların özləridir. Onalar nə qədər ki, özlərini dərk etməyirlər, kamilləşmirlər, fəlakətlər, davam edəcəkdir. Bu cür həyatda vəziyyətdən

çıxış yolunu tapa bilməyən, gerçək şəraitin mahiyyətini dərk etməyə, anlamağa çətinlik çəkən İdeal ən sonda yaşadığı ələmdən baş götürüb, göylərə ucalır.

Abdulla Şaiqin Rodolf Botşaldan iqtibas etdiyi "Qafqaz çiçəyi" (1910) kiçik həcmli pyesinin mövzusu igid dağılınır çar Rusiyasına qarşı apardıqları milli-azadlıq mübarizəsinin tarixindən alınmışdır. 1910-1918-ci illər arasında "Qafqaz çiçəyi", "Şeyx Şamil" adı ilə dəfələrlə səhnədə oynanılmışdır. Əsər ilk dəfə "Nicat" cəmiyyətinin truppası tərəfindən Bakıda, Hacı Zeynalabdin Tağıyev teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Pyes Abdulla Şaiqin sağlığında nəşr olunmadığı üçün ədəbiyyatşünasların diqqətini çəkməmişdir.

"Qafqaz çiçəyi" pyesində ləzgi Amulun qızı Zəhra çar ordusu ilə vuruşmalarda düşmənlərə əsir düşmüşdür. O, sevgilisi igid Aslanın məhəbbətinə xəyanət edərək, istila ordusunun komandanı Jirikova vurulmuşdur. Jirikov da qızın üreyini, xalqı talan edib, onlardan yığdığı var-dövlətlə, qızıl və daş-qaşla ələ almışdır. Sonra tutduğu işdən peşiman olan Zəhra, onu Peterburqa aparmaq istəyən Jirikova etiraz edir, onunla getmək istəmir. Zəhra vətəninin qəhrəman övladlarının, atasının, anasının, ilk sevgilisi Aslanın ondan nifrətlə üz döndərdiyini dərk etdikcə, özünə nifrətlər yağdırır, peşimançılıq hissi keçirir. Onun hər yandan eşitdiyi: "Zəhra, lənətlər olsun sənə!" sədəllərindən xilas ola bilmir. Belə bir ağır gündə, igid Aslan Zəhranı xilas etmək üçün Jirkovun evinə gəlir, qıza onunla getməyi təklif etsə də, Zəhra getmək istəmədiyini bildirir, Aslanı əsir edirlər. İgid Aslan nə çar ordusundan, nə də onun komandanı Jirikovdan qorxur, ona cürətli bir vətənpərvər kimi çox kəskin və sərt cavablar qaytarır. Zəhra Jirkovun xəbəsiyini və ikiüzünlüyünü görüb, sanki yuxudan ayılır, aldandığını dərk edir. Qız əsəbləşir və ona bağışlanan bütün qiymətli hədiyyələri ayaqlar altına atıb, Aslanı ölümün pancasından qurtaracağına söz verir və sözüün üstündə də durur. Qaladan gizlicə qaçaraq özünü Şeyx Şamilin iqamatgahına yitirən Zəhra bu gecə Aslanın asılacağı xəbərini həmyerlilərinə bildirir, lakin heç kim ona inanmır. Çünki həmyerliləri bu qızı vətən xaini, qeyrətisiz, satqın kimi tanıyırdı. Zəhranı yalnız Şeyx Şamil başa düşür, ona inanır və yolu yaxşı tanıdığı üçün Qalaya hücum bayrağını da ona tapşır.

A.Şaiqin rus yazıçısı Lev Tolstoydan iqtibas etdiyi "Kimdir haqlı?" kiçik həcmli pyesi, əslində, yalnız əsərlərin adlarının eyniliyi ilə bir-birinə oxşayır. Ədib bu pyesi sırf Azərbaycan həyatı ilə bağlamış və onu bir növ xalq orijinal bir əsər kimi təqdim etmişdir. Dramaturq sonralar bu pyesin üzərində dəfələrlə işləyib, onu təkmilləşdirərək, 1913-cü ildə kitabça şəklində çap etmişdir. "Kimdir haqlı?" məzhəkəsinin Azərbaycan həyatı ilə bağlanan tellərdən biri və ən güvətlisi, sevan qızın işlə, əməkə bağlı olan məhniları, bayatlarıdır. İməcilik zamanı qadınların səs-səşə verib xorla oxuduqları bayatlar, toy günündə gəlin gedən qızın üreyindən xəbər verir. A.Şaiq pyesdə bayatlıardan, xalq məhnilərindən yerli-yerində istifadə edib, əsərin məzmununu tamamilə milliləşdirmişdir:

*Oturmuşdum səkidə,
Üreyim sək-səkidə,
Yardan bir alma gəldi.
Bir qızıl nəlbəkidə. və s.*

Kənddə çöl və tarla işlərinin ağırlığından şikayətlənən, arvadını ekinə göndərüb, özü isə evdə oturaraq, tütək çalib oxuyan Rüstəmin məhniları da onun xoş əhvalının ifadəsi kimi səslənir:

*Yaquq Yəməni neylər,
Ördək çəməni neylər,
Kotan köynək, ağ bədən,
Gündə hamamı neylər. və s.*

A.Şaiq ədəbi-bədii yaradıcılıqla yanaşı, qırx ilə yaxın müəllimliklə də məşğul olmuşdur. Məktəblərdə şəriət, dil və ədəbiyyat müəllimi kimi çalışan A.Şaiq müasir üsulla orta məktəblərin yaranmasında, milliləşdirilməsində çox işlər görmüşdür.

XX yüzilin əvvəllərində çar maarif idarələrinin sərəncamına əsasən Azərbaycan dili və ədəbiyyatı məktəblərdə müstəqil fənn hesab olunmurdu, bu fənlərdən dərş keçən müəllimlərin əmək haqqı da başqalarına nisbətən çox az idi. Rusiya hökumətinin əsarətdə saxladığı ölkələrdə, milli dillərə münasibəti yaxşı deyildi. Buna baxmayaraq məktəblərdə işləyən müəllimlərin çoxu xalq maarifi uğrunda fədakarlıqla çalışır, gənc nəslin savadlanması üçün əllərindən gələni əsirməmişdilər. Belə, çətin bir şəraitdə Azərbaycan dilində dərşlik yazıb, nəşr etdirmək çox çətin idi. Bir çox görkəmli Azərbaycan ziyalıları kimi A.Şaiq da orta məktəblərdə ana dilində dərşliklərin azlığından narahat olur, bu boşluğu aradan götürmək üçün çarələr axtarırdı.

"Gülzar" adlı, iri həcmli dərşliyi Abdulla Şaiq 1912-ci ildə (hicri 1330) Bakıda, Orucov qardaşları mətbəəsində nəşr etdirmişdir. Bu dərşlik şagirdlərin bədii estetik zənginliyinə təkmilləşməsində, dünyagörüşlərinin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. "Gülzar" həmin illərdə hazırlanaraq nəşr olunan dərşliklər içərisində çox böyük uğur qazanıb, Azərbaycan məktəblərində tədris olunurdu. Həmin dərşlikdə müəllif məktəbyaşlı uşaqların yaş səviyyəsini, onların maraq dairəsini peşəkar uşaq yazıçısı və pedaqoq kimi əvvəlcədən nəzərə almışdır. Kitabda Şərq və Qərb, xüsusilə Azərbaycan klassik ədəbiyyatının gözəl nümunələri, uşaqların səviyyəsinə uyğun olan şeirlər, maraqlı və ibratəməz hekayələr və oçerklər verilmişdir. "Gülzar" orta məktəbin üçüncü sinfində tədris olunmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitab Allahın məhdindən danışan "Minacət"la başlanır. Sonra isə mətnlər mövzu dairəsinə görə müxtəlif hissələrə bölünür. Bölmələrdə verilən mətnlər mənalılığı və təbiiyyəti ilə uşaqların yaş səviyyəsinə uyğun şəkildə tərtib edilmişdir. Həmin əsərlər gənc nəslin dünyagörüşünün hərtərəfli inkişafına, onların təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin təkmilləşməsinə kömək edirdi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (1918-1920) rəhbərliyi, başda M.Ə.Resulzadə olmaqla, məktəb və maarif məsələlərinin yenidən qurulması, milli məktəblərin genişləndirilməsi, dərşlik və proqramların hazırlanması haqqında xüsusi qərar vermiş, dövlət komissiyası yaratmışdı. 1919-cu ildə ana dilində dərşlik hazırlamaq məqsədilə üç komissiya (hesab, ədəbiyyat, tarixi-coğrafiya) təşkil olunmuşdu. Ədəbiyyat komissiyasının üzvləri arasında Abdulla Şaiq də vardı. Onun hazırladığı "Türk ədəbiyyatı", "Milli qıraət" və s. kitablar uzun müddət məktəblərdə əsas dərşlik kimi istifadə olunmuşdur.

"Türk ədəbiyyatı" dərşliyində bioqrafik oçerklər üstünlük təşkil edir. Bunların çoxu Azərbaycan və türk klassiklərindəndir, onlar eyni ardıcılıqla düzülüb. Kitabda - Məhəmməd Əmin Yurda qulun tərcümeyi-halı verilir, sonra isə onun "Tanrıya", "Anadolu", "Yaşayış qovğası", "Nənni" şeirləri təqdim edilir. Ziya Göyölpin şəxsiyyəti barədə məlumat verilmədən, birbaşa onun "Dəli Domru", "Ev kadını", "Əxlaq", "Səciyyə", "Sənət", "Zəfif" şeirləri verilir. Rza Toftiqin tərcümeyi-halı, sonra isə onun filosofluqla ilə yanaşı şairliyindən də bəhs edilir. Şaiqin "Səyahət", "Xərab məbudlar", "Toftiq Fikrətin nəci ruhuna", "İzsis gecələr", "Balaban dağları", "Xoca Həsən dayı", "Soçaq fənəri" şeirləri də dərşlikdə verilib.

Azərbaycanda pedaqogika elminin əsasını qoyanlardan biri olan Abdulla Şaiq ictimai fikir tariximizdə xüsusi məktəb yaratmışdır. "Şaiq məktəbi" bu gün də yaşayır, onun hazırladığı dərşliklər müasir həyatda fəaliyyət göstərən müəllim və pedaqoqlara bir örnəkdir.

Alxan BAYRAMOĞLU

UMGÜLSÜMÜN POETİK YARADICILIĞI

Azərbaycan poeziyasında milli ruh və qürur hissinin yüksəkliyi, mübarizəyə çağırış, milli istiqlal, qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik duyğularının poetik ifadəsi ilə diqqəti cəlb edən şairlərimizdən biri də Umgülsümdür. Şairinin poeziyasında lirik duyğular, saf məhəbbət, yurd həsrətinin təsvirinə həsr edilmiş şeirlər xüsusilə diqqəti cəlb edir. Yaradıcılığının ilk illərində daha çox lirik şeirlər yazmışdır. Bu tipli şeirləri nəzərdə tutan tədqiqatçı Aydın Hüseynzadə yazır: "Umgülsümün yaradıcılığının birinci dövründən danışarkən onun siyasətdən, vətəni barədə nigarançılığından uzaq olan bir neçə lirik şeirini də nəzərdən qaçırmamalıyıq. Onun bu yaxınlarda tapılmış şeir dəftərində çətinliklə oxunan, anasına, qardaşına, bacısı uşaqlarına həsr etdiyi bir neçə şeiri də vardır". Belə nümunələrdən biri 1917-ci ildə Umgülsümün anasının vəfatı münasibəti ilə qələmə aldığı "Validəm üçün" şeiridir. Bu şeirdə ana itkisinin ağırlığı və qəm yükü ifadə edilmişdir.

O, anasının xəyalına müraciətlə yazırdı:

*Təlqin elədin ruha mehrinlə məhəbbət,
Təlqin elədin qəlbimə eşqinlə sədaqət.
Yalnız mənə həmdəm oluyor şimdiki xəyalın,
Ənzarımı cəlb etmədə həp şəkli-xəyalın.*

Umgülsüm anasının "təlqin etdiyi" və öz ruhundan, varlığından gələn bu ülvü duyğuların poetik ifadəsi kimi qələmə aldığı "Mənim andım", "Sevgilim yolunda", "Hicran gecəsi", "Aman getmə", "Qəriblik" və s. şeirlərində sevgisinə və vətəninə sadıq olacağına, and içir, onların ayrılığından qəlbi parçalanıb, ruhuna qarənlik çökdüyünü bildirir.

Gənc şairə 1917-ci ildə Seyid Hüseyn Sadıqə nişanlanarkən qələmə aldığı "Mənim andım" şeirində də eyni motivi qələmə alır:

*...Sadıqəm əhdimə, ey Sadıq, sənə!
And olsun Allaha, böyük Quranə.
Sənsiz nəsib olan ölümdür mənə,
Həyatda hər zaman anaram səni.*

Umgülsüm sonralar həm həyat yoldaşı, həm də özü siyasi repressiyaya məruz qalıb həbsə düşəndə məktublarında tez-tez Seyid Hüseynin taleyindən nigaran qaldığını bildirir, sevgilisinin ölümündən sonra qəlbi bir dəfə də olsun açılıb üzü gülmür və həsrətlə həyata vida edir. Gənc şairə "ey yeni həyatım, ey sübh-Sadıq" ("Sevgilim yolunda" şeiri), deyər müraciət etdiyi sevgilisi Seyid Hüseynin ayrılığına həsr etdiyi "Hicran gecəsi" şeirində yazır: